

MUZEUM OKRĘGOWE W TORUNIU
RYNEK STAROMIEJSKI 1 - RATUSZ
87-100 Toruń
tel. 270-38, fax 240-29

Jan Stępiński

ASTRONOM KOPERNIK czyli rozmowa z Bogiem

WYSTAWA Z OKAZJI 522 ROCZNICY
URODZIN MIKOŁAJA KOPERNIKA
TORUŃ
RATUSZ STAROMIEJSKI
17 II - 17 III 1995

SPIS WYSTAWIANYCH PRAC

JAN MATEJKO (1838—1893)

1. MIKOŁAJ KOPERNIK

Szkic do obrazu *Astronom Kopernik czyli rozmowa z Bogiem* 1871, olej na tekturze, 41,5 x 52,5, sygnowany na odwrocie, u dołu: (dedykacja zatarta), Kraków d.1/3 187/1/r.p. Jan M., Muzeum Narodowe w Krakowie, Dom Jana Matejki, nr inw. IX/25. W przeciwieństwie do dużej kompozycji szkic różni się wieloma szczegółami. Do zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie został zakupiony w 1960 roku od Zofii Świeykowskiej. Był wielokrotnie wystawiany w kraju i za granicą, (il. na okładce folderu).

2. MALOWANIE KOPERNIKA

Autokarykatura, ok. 1872, rysunek satyryczny ołówkiem na papierze, 19 x 50, nie sygnowany, Muzeum Narodowe w Krakowie, Dom Jana Matejki, nr inw. IX/1018, dar Leona Holzera. Rysunek przedstawia Jana Matejkę z rodziną, malującego Kopernika we wnętrzu pracowni w mieszkaniu przy ulicy Krupniczej.

3. MIKOŁAJ KOPERNIK

Szkic do obrazu *Astronom Kopernik czyli rozmowa z Bogiem*, ok. 1871, rysunek ołówkiem na papierze, 19,5 x 18,7, sygnowany monogramem wiązonym J.M., nr szkicownika 16/XV, Muzeum Narodowe w Krakowie, Dom Jana Matejki, nr inw. IX/805. Postać Kopernika półkłęzącego, rysunek górą obcięty.

4. MIKOŁAJ KOPERNIK

Szkic od obrazu *Astronom Kopernik czyli rozmowa z Bogiem*, ok. 1871, rysunek ołówkiem na papierze, 18 x 11,7, sygnowany monogramem wiązonym J.M., nr szkicownika 41/X, Muzeum Narodowe w Krakowie, Dom Jana Matejki, nr inw. IX/803. Popiersie Mikołaja Kopernika, w górze szkic ręki.

5. MIKOŁAJ KOPERNIK

Szkic do obrazu z cyklu *Dzieje cywilizacji w Polsce — Wpływ Uniwersytetu na kraj w XV wieku*, ok. 1888, rysunek ołówkiem na papierze, 12,5 x 15, sygnowany monogramem wiązonym J.M., nr szkicownika 39/X, Muzeum Narodowe w Krakowie, Dom Jana Matejki, nr inw. IX/802.

Mikołaj Kopernik z rękoma rozłożonymi, przed nim postać męska trzymająca książkę.

6. MIKOŁAJ KOPERNIK

Szkic do obrazu *Dzieje cywilizacji w Polsce — Wpływ Uniwersytetu na kraj w XV wieku*, ok. 1888, rysunek ołówkiem na papierze, 12,5 x 13, sygnowany monogramem wiązonym J.M., nr szkicownika 39/X, Muzeum Narodowe w Krakowie, Dom Jana Matejki, nr inw. IX/804.

Postać Mikołaja Kopernika z głową podniesioną do góry, z rozłożonymi rękoma, obok niego trzy zarysowane postacie.

7. ASTRONOM KOPERNIK CZYLI ROZMOWA Z BOGIEM (MIKOŁAJ KOPERNIK, MIKOŁAJ KOPERNIK W SWEJ DOSTRZEGALNI WE FROMBORKU)

Kopia obrazu Jana Matejki z 1873 roku znajdującego się w auli Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, w Collegium Novum wykonana przez Zbigniewa Pabisiaka w okresie przygotowań do jubileuszu 500-lecia urodzin Mikołaja Kopernika.

1970, olej na płótnie, 220 x 311, Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, nr inw. 889/I, 2741.

8. MEDALION — POPIERSIE JANA MATEJKI

Teodor Rygier (1841—1919), XIX w., biały marmur, 54, Muzeum Narodowe w Krakowie, Dom Jana Matejki, nr inw. IX/4. 394, dar artysty z 1884 roku.

Niniejszy pokaz uzupełniają wybrane obiekty ze zbiorów Muzeum Mikołaja Kopernika Oddziału Muzeum Okręgowego w Toruniu, które powstały pod wpływem matejkowskiej wizji wybitnego astronoma i uczonego dokumentujące kulturę masową i życie codzienne. Są to m.in. karty z albumów, druki ulotne i okolicznościowe, pocztówki, medale, filatelia oraz przedmioty codziennego użytku.

„Na cóż malować, jeśli nie będzie
robił obraz wrażenia na ludziach”

Jan Matejko (1838—1893)

122 lata temu toruński Komitet Obchodów 400 rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika, działający w środowisku niemieckim, toczył pertraktacje z Janem Matejką o wystawienie jego dzieła pt. *Astronom Kopernik czyli rozmowa z Bogiem* w Toruniu oraz zwrócił się z propozycją zakupu obrazu za 12.000 złotych reńskich (ok. 20.000 franków szwajcarskich).

Jan Matejko kierując się względami patriotycznymi, mimo niechęci do siebie krakowskiego środowiska naukowego i artystycznego, które w programie uroczystości jubileuszowych w Krakowie nie uwzględniło prezentacji obrazu namalowanego specjalnie z tej okazji, nie zgodził się na jego wystawienie w rodzinnym mieście astronoma, ani na korzystną sprzedaż. Obraz pozostał w Krakowie.

Organizatorzy dorocznych toruńskich wieczornic upamiętniających kolejne urodziny Mikołaja Kopernika, prezentują w Ratuszu Staromiejskim po raz pierwszy dzieła Jana Matejki o tematyce kopernikowskiej, wypożyczone ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie, Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, uzupełnione zbiorami własnymi oraz dziełami ze zbiorów Oresta Paszkowycza z Łodzi. Pokaz obejmuje malarstwo-rysunek-grafikę-pamiętki. Jubileusze stają się pretekstem oraz bodźcem o dynamicznej sile do odkrywania na nowo ludzi należących do określonych epok. Przybliżają postacie i ich osobowość.

W bogatej ikonografii przekazów podobizny twórcy teorii heliocentrycznej, powstałych na przestrzeni wieków, na szczególną uwagę zasługuje Matejkowska wizja „artysty nieba”. Nikt dotąd spośród malarzy, grafików czy rzeźbiarzy nie potrafił tak sugestywnie oddać duchowego wizerunku tego l’UOMO UNIVERSALE — człowieka o genialnej umysłowości renesansowej.

Działalność artystyczna Jana Matejki przypadła na okres utraty niepodległości w naszym kraju. Swoją twórczością artysta chciał się przyczynić do podtrzymania tradycji i jedności narodowej. Malował najważniejsze momenty historii — chwile świetności i upadku. W realizacji

swojego programu artystycznej rekonstrukcji przeszłości nie mogło zabraknąć tak wybitnej postaci jak Mikołaj Kopernik.

Bezpośrednim pretekstem do powstania dzieła była zbliżająca się w 1873 roku 400. rocznica jego urodzin. Prace wstępne nad obrazem zostały rozpoczęte w 1871 roku i poprzedzone bardzo sumiennymi studiami nad postacią i wielostronną działalnością astronoma w Bibliotece Jagiellońskiej i w Gabinetie Archeologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego (zaczątek obecnego Muzeum), założonym w 1866 roku przez Józefa Łepkowskiego (1826—1894), a w ich wyniku powstały szkice rysunkowe postaci Mikołaja Kopernika i dwa szkice olejne całej kompozycji z lat 1871 i 1872, ten ostatni od 1981 roku znajduje się w kolekcji Barbary Piaseckiej-Johnson w Princeton, N.Y., USA).

Do malowania dużego obrazu zatytułowanego *Astronom Kopernik czyli rozmowa z Bogiem* przystąpił artysta w lecie 1872 roku w niewygodnej pracowni w mieszkaniu przy ulicy Krupniczej 6, (patrz autokarykatura), natomiast wykańczał płótno na początku 1873 w nowej pracowni, która mieściła się w Szkole Sztuk Pięknych.

W zestawieniu z innymi pracami artysty dzieło to jest obrazem nietypowym w twórczości Jana Matejki. Ten wielki malarz historyczny, znany przede wszystkim z tworzenia scen zbiorowych, namalował Mikołaja Kopernika bez bujnego rojowiska postaci. Obraz zdumiewa prostotą kompozycji i chłodną, ciemną kolorystyką. Posiada więcej charakteru portretowego niż cech sceny historycznej. Artysta przedstawił postać astronoma półkłępczącego, o natchnionym spojrzeniu, na wprost widza, pod gwiaździstym niebem nocy przechodzącej w świt, na tarasie przed gotycką katedrą we Fromborku, w momencie kiedy po długotrwałych trudach badawczych dokonał on swego epokowego odkrycia. Wokół niego księgi, rysunki, instrumenty astronomiczne i matematyczne, ulubione triquetrum, tablica z układem słonecznym i inne akcesoria. Poniżej balustrady widok na miasto i Zalew Wiślany. Stan ekstazy Kopernika wydo był artysta głównie poprzez zastosowanie światła. Modelami do postaci byli: Henryk Levittoux (1822—1879) — lekarz, przyrodnik, filozof, przyjaciel domu Matejków i siostrzeniec Antoni Serafiński. Źródłem ikonograficznym były również ryciny, zwłaszcza miedzioryt Jeremiasza Falcka (ok. 1610—1677) z ok. 1645 roku.

Z uwagi, że organizatorzy jubileuszu kopernikowskiego w Krakowie obojętnie odnieśli się do najnowszego dzieła Jana Matejki, autor sam zajął się jego prezentacją. Odbędzie się ona w dniach 19—25 lutego 1873 roku w sali Rady Miejskiej w pałacu Wielopolskich. Dochód z oglądania obrazu przeznaczono na cele dobroczynne. Równocześnie zostały wykonane jego drzeworytnicze reprodukcje, które artysta przekazał bezpłatnie uczniom ze szkół miejskich.

Opinia publiczna przyjęła obraz z entuzjazmem i uznaniem, ale spotkał się on również z kontrowersyjnymi recenzjami. W tym samym roku był on ekspozowany na Powszechnej Wystawie w Wiedniu.

W marcu 1873 roku społeczeństwo krakowskie podjęło decyzję zakupu obrazu ze składek publicznych i ofiarowało go na prośbę Jana Matejki Uniwersytetowi Jagiellońskiemu. Transakcję jego wykupu od artysty przeprowadził przyjaciel i wielbiciel dzieł artysty hr. Piotr Moszyński za 12.000 złotych reńskich. Obraz otrzymał wówczas szeroką neogotycką ramę, zapewne wykonaną według projektu Jana Matejki i ozdobił Aulę w Collegium Novum tej Wszechnicy. Fakt ten ma swoją dodatkową wymowę gdyż na przełomie jesieni średniowiecza i renesansu Mikołaj Kopernik był też jej wychowankiem.

Z tego obrazu zostały wykonane trzy kopie. Dwie z nich przez Annę Szyszko-Bohusz Szymborską. Najstarsza, namalowana w 1939 roku, znajduje się w Sali Polskiej Uniwersytetu w Pittsburgu w USA. Dwie pozostałe powstały po drugiej wojnie światowej. Jedną z nich zdobi Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku. Ostatnia, wykonana w 1970 roku przez Zbigniewa Pabisiaka, dla Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, jest ekspozowana na pokazie toruńskim.

Jan Matejko wprowadził postać Mikołaja Kopernika także do portretów zbiorowych w cyklu *Dzieje Cywilizacji w Polsce — Wpływ Uniwersytetu na kraj w XV wieku* i do nie dokończonych obrazów *Uniwersytet Jagielloński w XV i XVI wieku*. Szkice do tych obrazów są też wyeksponowane.

Z uwagi na to, że szerokie spektrum Matejkowskiej recepcji nie traci na aktualności, a jego dzieła są wciąż reprodukowane nie tylko w albumach, ale również na przedmiotach mających różnorodne funkcje, na wystawie pokazano wybór obiektów, do których przyozdobienia wykorzystano Matejkowskie wyobrażenie Mikołaja Kopernika.

Biblioteka Główna UJK
SZPUNA
w Toruniu

2r

ZBIORY GRAFICZNE

Biblioteka
Główna
UMK Toruń

A. 12917

Biblioteka Główna UMK

300002353214

Tekst: Janina Mazurkiewicz. Zdjęcia: Andrzej Chęć, Aleksander Jarmołowicz
Opracowanie graficzne: Lech-Tadeusz Karczewski
ISBN 83-901222-8-6
© Copyright by Muzeum Okręgowe, Toruń 1995
Wydano z dotacji Wydziału Kultury Sportu i Turystyki Urzędu Miejskiego w Toruniu
Wykonanie techniczne: Agencja ARTPRESS, Inowrocław, ul. Św. Mikołaja 25, tel. 748-21
Druk: ZP-W Poznań, ul. Ks. Jaśkowskiego 3, 88-100 Inowrocław. Nakład 500 egz.